

D66
1975
1

ABORTUS

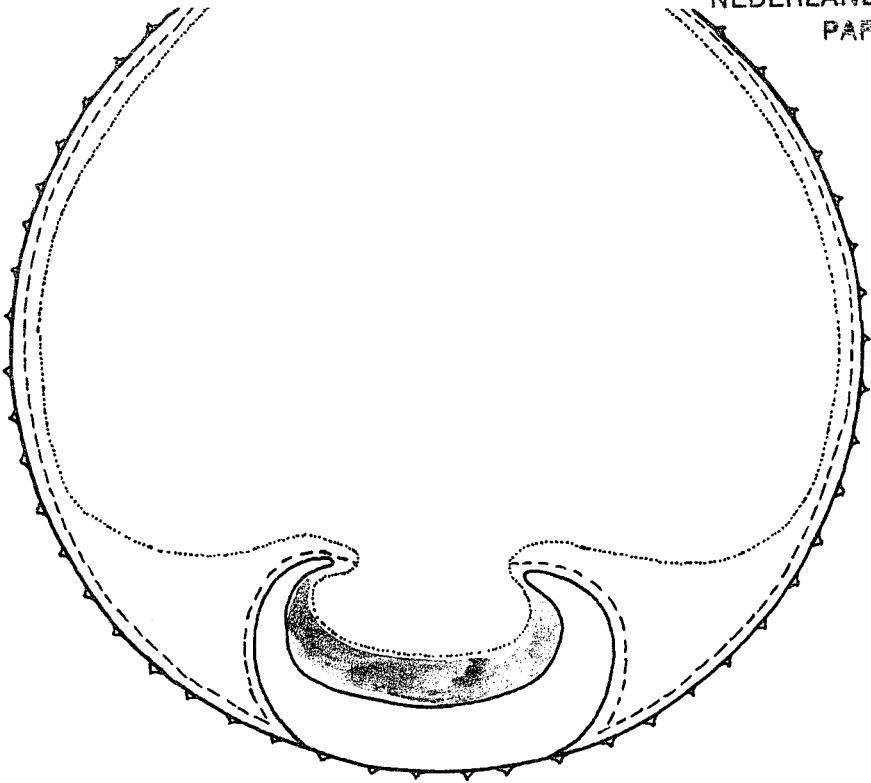
een oriënterende
beschouwing door

JAN HALM

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

0805 4831

ABORTUS

**een oriënterende
beschouwing door**

Jan Halm

aan Caroline

INHOUD :

VOORWOORD			3
INLEIDING			4
HOOFDSTUK I	DE WET EN DE BEVOEGDHEID DER ONBEVOEGDEN		
paragraaf	1	De expansie van het medisch taakgebied	5
" "	2	De grens van het medisch domein	7
" "	3	De aard van het vraagstuk	9
HOOFDSTUK II	DE SOCIALE INDICATIE		
paragraaf	4	De omvang van de sociale nood	11
" "	5	Het culturele aspect	14
" "	6	De waarde van de vrucht	16
HOOFDSTUK III	DE LEVENSBESCHOUWELIJKE ACHTERGROND		
paragraaf	7	De wetgever en de volkswil	18
" "	8	Over de status van de vrucht	19
" "	9	Rechtvaardigheid en Barmhartigheid	22
" "	10	Ordering der standpunten	25
" "	11	De verantwoordelijkheden van de samenleving en van de partners	27
HOOFDSTUK IV	CONCLUSIES		
paragraaf	12	De hulpverlening	29
" "	13	Slotopmerkingen	31

auteursrechten: J. Halm

kaftontwerp: Saskia van Dijk

uitgave: Stichting Wetenschappelijk Bureau D'66
Amsterdam, Westlandgracht 71 ^{II}
Den Haag, Statenlaan 23

VOORWOORD

Het abortusvraagstuk is een vraagstuk van medemenselijkheid dat extra moeilijk is, doordat hierbij de vraag rijst, of ook de ongeboren vrucht een medemens is.

Het is in onze maatschappij gebruikelijk dat wij ons oordeel over moeilijke vraagstukken afhankelijk maken van dat van deskundigen. Ook ten aanzien van het abortusvraagstuk gebeurt dat. Het gebeurt zelfs op twee manieren: deskundigen worden geraadpleegd over een algemene regeling van de abortus provocatus; aan deskundigen (teams van deskundigen zelfs) wordt een belangrijke rol toegekend bij beslissingen in concrete gevallen.

Dat iemand deskundig is wil zeggen dat hij op een bepaald gebied beter dan anderen in staat is de consequenties te voorzien van bepaalde gebeurtenissen en handelingen. Of die consequenties gewenst zijn, of zij zedelijk toelaatbaar of aanvaardbaar zijn of niet, dat zijn echter vragen die niet kunnen worden beantwoord op grond van deskundigheid. Het zoeken van antwoorden over die laatste vragen bij deskundigen komt neer op een ontwijken van eigen verantwoordelijkheden.

De auteur van deze brochure laat zien dat dit ook met betrekking tot het abortusvraagstuk dreigt te gebeuren, enerzijds aan de hand van een ver buiten zijn grenzen uitbreiden van het begrip 'gezondheid', anderzijds door een verabsolutering van het begrip 'leven'.

Na het probleem te hebben gezuiverd van de elementen die het van ons vervreemden en het te hebben teruggebracht tot de schaal van medemenselijkheid of, zoals hij het noemt, saamhorigheid waarin het thuishoort, biedt hij antwoorden aan die ieder op hun waarde kan beoordelen. Ik meen dat zijn argumenten een belangrijke plaats verdienen in een discussie waarvan niemand behoort te zijn uitgesloten.

J.F. Glastra van Loon

INLEIDING

Is abortus provocatus menselijk geoorloofd? Dat is de vraag die veel mensen bezig houdt en onderwerp van gesprek is in gezinnen, tussen echtgenoten en tussen ouders en oudere kinderen. De moeilijkheid om op die vraag een eenduidig antwoord te vinden, ligt hoofdzakelijk in de gecompliceerdheid van dit onderwerp. Het heeft immers intiem-persoonlijke en algemene sociale en humanitaire kanten. En op de achtergrond speelt ieders levensbeschouwing een belangrijke rol.

Deze verhandeling wil een oriëntering geven over de verschillende kanten en achtergronden van het abortusvraagstuk met de bedoeling mensen te helpen een antwoord te vinden dat hun geweten bevredigt en dat maatschappelijk aanvaardbare humanitaire perspectieven biedt.

De juridische en medische kanten van het vraagstuk zullen veel mensen minder aanspreken. Dat de verhandeling niettemin begint met een stukje wetgevingsgeschiedenis, heeft als doel de aard van het abortusvraagstuk duidelijk te maken, namelijk als algemeen menselijk probleem en niet als één van specifiek juridische of medische aard.

Den Haag, 15 mei 1975

Jan Halm.

1. De expansie van het medisch taakgebied

Volgens sommige schrijvers en politici is de moderne maatschappij het domein van de massa-mens, de horde, de eendimensionale of de gemanipuleerde mens. Maar dat sombere beeld van onze samenleving, als een collectief van ledepoppen, rijp voor de macht van "big brother" heeft, voor wie daaraan al betekenis hechtte, veel van zijn beklemming verloren, nu in vrijwel alle groeperingen en stromingen van de bevolking zo'n geëmotioneerde en diepgaande discussie is losgekomen over het vraagstuk van de abortus provocatus.

Er was trouwens al eerder een heftige algemene discussie geweest rondom de "drie van Breda", maar die ging toch minder diep dan deze over het abortusvraagstuk dat voor vele mensen een vraagstuk is dat hun diepste levensovertuiging raakt.

De discussies spelen zich af rondom de vraag of er een nieuwe abortuswetgeving nodig is, aangepast aan de huidige praktijk van vrucht-afdrijving. Hoewel de legislatieve kanten van het vraagstuk voor velen ongetwijfeld minder boeiend zijn dan de fundamentele sociale en humanitaire aspecten, geven de discussies in de volksvertegenwoordiging en in officiële commissies een hoogst interessante kijk op de talrijke sterk uiteenlopende opvattingen in de medische en de juridische vakgebieden, maar ook op allerlei inconsistenties en kreto-logieën die sommige visies op het vraagstuk kenmerken.

Belangwekkend is het rapport No.2 van de commissie abortusvraagstuk - de zogenaamde commissie Kloosterman - van 3 maart 1971. In dit rapport wordt een stukje geschiedenis opgehaald van de discussies tijdens de voorbereiding van de thans nog van kracht zijnde artikelen 295 t/m 298 van het Wetboek van Strafrecht, waarin abortus provocatus strafbaar wordt gesteld.

De toenmalige Minister van Justitie A.E.J. Modderman, verklaarde honderd jaar geleden het volgende: "Ook bepaaldelijk wat de juridische appreciatie der handelingen van den accoucheur aangaat bestaat tussen medici en juristen geen verschil. Als conflict bestaat - op goede gronden vermoed wordt - tussen het belang van de moeder en dat van de vrucht, dan gaat het belang van de moeder voor en weet de medicus wat hem te doen staat".

De commissie Kloosterman merkt over die verklaring van die minister op: "de wetgever heeft derhalve de "medische indicatie" - die in minister Modderman's opvattingen aan de kring der medici ter beoordeling staat - als rechtvaardigingsgrond voor de abortus provocatus erkend".

In de jaren tachtig werd het door Modderman bedoelde conflict van belangen tussen de moeder en de vrucht alleen erkend als conflict, indien het uitdragen van de zwangerschap ernstig levensgevaar voor de moeder zou opleveren. In het geval van zo'n medisch-somatische indicatie wist de arts dan "wat hem te doen stond". d.w.z. abortus

provocatus om het leven van de moeder te redden ten koste van de vrucht.

Voor zover mij bekend is in de discussies van toen en nu niet gesproken over de mogelijkheid om in geval van een medisch-somatische indicatie tot een tegengestelde oplossing te komen, namelijk door het laten uitdragen van de zwangerschap het leven van het kind te redden ten koste van het leven van de moeder. Deze alternatieve oplossing zal wel niet vaak zijn voorgekomen, maar toch doen ook daarover wel verhalen de ronde. In de T.V. serie "de Onedin Line" is zo'n geval uitgebeeld. Er zal wel geen materiaal zijn waaruit blijkt wie in zulke gevallen de fatale beslissing heeft genomen: is het altijd de vrouw geweest die zichzelf wilde offeren, of hebben beide echtgenoten samen beslist en heeft de arts, al of niet onder druk gezet, een eigen stem gehad?

Met het voortschrijden van de medische kennis en kunde is de medisch-somatische indicatie nog maar zelden aan de orde. Toch is de term medische indicatie niet uit het woordenboek geschrapt, omdat, volgens het rapport van de commissie Kloosterman "naast lichamelijke factoren thans ook geestelijke en sociale factoren de inhoud van het begrip medische indicatie (bepalen)".

Dit is een belangrijke vaststelling want het is die nieuwe wijn in een oude zak die, vooral in de medische wereld, tot de grootste verwarring heeft geleid. Toen het alleen nog ging om de medisch-somatische indicatie als rechtvaardigingsgrond voor abortus provocatus wist iedere arts "wat hem te doen stond". De arts kon zich veroorloven dat te weten en te doen omdat hij wist dat hem strafrechtelijk niets te wachten stond, althans indien hij zorgvuldig zijn diagnose had gesteld en eventueel consult had ingeroepen. Bovendien - en dit was mogelijk voor vele artsen van groter betekenis - bracht de abortus-ingreep hem dan niet in een gewetensconflict. De ingreep is in het geval van een medische indicatie volgens de oorspronkelijke omschrijving, óók levensreddend en dus in overeenstemming met zijn beroeps-ethos.

Maar wat moet de arts zodra sociale en geestelijke factoren in de begripsomschrijving van "medische indicatie" worden opgenomen? Dan weet hij niet "wat hem te doen staat", omdat die factoren tot probleemvelden behoren die buiten het medisch vakgebied liggen. In de discussies wordt overigens vaak slordig omgesprongen met het begrip "geestelijke indicatie". Sommigen vereenzelvigen dit met "psychiatrische indicatie" wat volstrekt ontoelaatbaar is. Ook al was de eerste dokter een priester, een "geestelijke" en het eerste ziekenhuis een tempel, in onze tijd moet duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen het "psychiatrische" dat uitsluitend tot het medische vakgebied behoort en het "geestelijke" dat, wanneer men het in vakgebieden wil onderbrengen, tot de psychologie, of de zielszorg of zo men wil tot de filosofie behoort.

2. De grens van het medisch domein

Het wordt onze ongelukkige artsen, die zijn opgezadeld met vraagstukken die zijn niet aankunnen, nog extra moeilijk gemaakt doordat vrouwen die met hun klachten van geestelijke en sociale aard om abortus vragen, van zichzelf kunnen zeggen dat zij niet gezond zijn.

Wat is namelijk het geval? De Wereld Gezondheids Organisatie (W.H.O.) van de Verenigde Naties heeft het begrip "gezondheid" een nieuwe inhoud gegeven en wel de volgende :

"Gezondheid is een toestand van volledig lichamelijk, geestelijk en sociaal welzijn en niet slechts de afwezigheid van ziekte of zwakte". Hoewel volgens deze definitie ongezonderheid nog iets anders is dan ziekte, wordt dit gezondheidsbegrip -en ook het ongezonderheidsbegrip- in het medische domein getrokken. In het rapport Kloosterman is een samenvatting gegeven van het standpunt van het hoofdbestuur van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst: "Bij de beoordeling van de ongewenste zwangerschap zal de arts derhalve zorgvuldig moeten onderzoeken of er sprake is van een stoornis in of een bedreiging van de gezondheid van de vrouw, waarbij hij haar lichamelijke, geestelijke en sociale omstandigheden in aanmerking moet nemen en ernaar streven dat de vrouw zich van haar werkelijke drijfveren bewust wordt.

Is de arts naar aanleiding van dit onderzoek de mening toegedaan, dat abortus provocatus de therapie is en stelt hij daartoe de indicatie, dan is er sprake van een therapeutische abortus en, als zodanig, van een medische behandeling in de zin van de verklaring van de World Medical Association".

Dit lezende moet men zich wel afvragen wat de consequenties van dit standpunt zijn. Volgens de gezondheidsdefinitie van de W.H.O. zijn er maar weinigen "gezond" en misschien wel niemand. Want wie verkeert voortdurend in een "toestand van volledig geestelijk en sociaal welzijn"? Voorzover er nog mensen zijn die ons tehuis in de kosmos zien als het aardse tranendal, zij kunnen nu gerust zijn. De W.H.O. heeft het tranendal per decreet opgeheven onder gelijktijdige bevordering van onze planeet tot ziekenhuis.

Men zou het standpunt van de W.H.O. en van de Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst in diens voetspoor, medisch imperialisme kunnen noemen. Maar de usurpatoren van de macht voelen zich toch niet erg zeker. Zo verklaarde genoemde Maatschappij t.b.d. Geneeskunst o.a. blijkens het rapport Kloosterman, dat de nieuwe definitie van het begrip gezondheid relatief weinig medische, wel echter gewichtige algemeen humane aspecten vertoont !

Maar blijkbaar is van de nieuwe definitie van de W.H.O. zo'n krachtige suggestie uitgegaan dat twee totaal verschillende zaken eenzelfde zaak werden door ze dezelfde naam te geven. In de discussies en in enkele van de ingediende initiatief-wetsontwerpen is de beslissing tot abortus - nu therapie genoemd - dan ook in handen van de arts gelegd. Soms wordt een duo artsen voorgesteld onder het motto dat twee toch altijd meer weten dan een. Het moet voor vele artsen een voorstelling van zaken zijn om wanhopig van te worden.

Iemand maakte de opmerking dat een arts zo veel goed werk kan doen voor een abortus-vragende vrouw en vertelde van een dokter die verschillende vrouwen ervan wist te overtuigen dat zij hun zwangerschap beter konden uitdragen. Het is te hopen dat die vrouwen met hun beslissing gelukkig zijn geworden. Die arts heeft hen in ieder geval op dat moment geholpen, maar niet in zijn kwaliteit van medisch vakman, maar als een - eventueel - ervaren levenswijs mens.

Hoe zwak de troon van het medisch imperialisme wel is blijkt uit het feit dat er heel wat artsen zijn die niets voelen voor de abortus-ingreep op sociale of geestelijke indicatie, hetzij dat zij principieële tegenstanders van abortus zijn - uitgezonderd dan op medisch-somatische indicatie - of om welke andere reden dan ook.

De vraag is, en zo is die dan ook in de discussie in de Tweede Kamer aan de Minister van Justitie gesteld, of een arts gedwongen kan worden de abortus-ingreep uit te voeren. Men zou geneigd kunnen zijn die vraag bevestigend te beantwoorden. Is immers een vrouw op grond van geestelijke of sociale omstandigheden door haar zwangerschap als "ongezond" te beschouwen, dan zou de arts op grond van zijn beroepsdeed verplicht zijn de vrouw weer gezond te maken, d.w.z. abortus provocatus als therapie toe te passen. Toch heeft de Minister die conclusie niet getrokken.

Zo is te lezen in de Handelingen van de Tweede Kamer van 5-7 november 1974, blz.1019, waar Minister van Agt aan het woord is: "Nog wijder verbreid is de misvatting dat de bij de wet verboden handelingen gerechtvaardigd, derhalve niet strafbaar zouden zijn, indien de arts zijn besluit daartoe met zorgvuldigheid heeft gevormd na afweging van alle relevante factoren. Beslissend is niet of het besluit tot abortus provocatus de uitkomst is van serieus beraad - al is dat wel zeer belangrijk - beslissend is of de redenen -inhoudelijk- om daartoe te besluiten zo zwaarwichtig waren, dat zij het termineren van wordend leven kunnen rechtvaardigen".

De Minister zegt hiermede dat het aankomt op de kwaliteit van de diagnose van de behandelende arts. Wanneer men de ongewenstheid van een zwangerschap, zoals een vrouw die als klacht aan haar arts meedeelt, als een medische aangelegenheid wil zien -zoals de Minister blijkbaar - dan komt het inderdaad op de juistheid, de kwaliteit van de diagnose aan.

Hoe moet een arts nu een verantwoorde diagnose stellen voor een verschijnsel, namelijk de ongewenstheid van een zwangerschap, als hij tot in de verste verte van zijn vakgebied geen mogelijkheden kan ontdekken om die ongewenstheid vast te stellen? Zijn opleiding heeft hem geleerd hoe een eventuele zwangerschap vast te stellen en ook of een zwangerschap medisch-somatische of psychiatrische risico's met zich brengt, maar niet of er sociale of geestelijke factoren in het leven van de betrokken vrouw zijn die het uitdragen van haar zwangerschap zodanig ongewenst maken dat de zwangerschap moet worden afgebroken. Hem daaromtrent een diagnose te willen laten stellen is een onmogelijke eis.

Hoewel ook Minister van Agt wel inzag dat vele artsen er niets voor voelen een dergelijke diagnose te stellen, geeft hij daarvoor een andere verklaring, namelijk dat er binnen de medische wereld geen consensus is over factoren en methodiek van het opstellen van een dergelijke diagnose. Zo is op blz. 1020 van de genoemde Handelingen, waar de Minister aan het woord is, te lezen: "Dat de toetsing op het hoogste echelon van de inhoud van de gehanteerde indicaties, nauwelijks van de grond is gekomen, vindt vooral daarin zijn oorzaak, dat de eenstemmigheid van weleer onder de medici is vergruizeld in een diversiteit van meningen omtrent de vraag wanneer abortus provocatus toelaatbaar of mogelijk zelfs geboden is".

Aan deze woorden van de Minister kan worden toegevoegd dat de diversiteit van meningen over de toelaatbaarheid van abortus provocatus op sociale of geestelijke indicatie, onder medici even groot is als onder niet-medici. De verklaring daarvan is dat het hier gaat om een niet-medisch vraagstuk en dat medici tegenover dit vraagstuk in dezelfde positie verkeren als iedere willekeurige burger.

3. De aard van het vraagstuk

Wie de verslagen leest van hoorzittingen van de commissie Kloosterman of van de Bijzondere Kamercommissie merkt al gauw dat de diversiteit van meningen over de toelaatbaarheid van abortus provocatus dwars door alle groepen en vakgebieden heenloopt. Het vraagstuk van de abortus provocatus op sociale en geestelijke indicatie is niet een medisch maar een menselijk en maatschappelijk vraagstuk.

Wie het vraagstuk aan het medische vakgebied toerekent helpt eraan mee dat de medische ethiek een sponsachtig karakter krijgt, die ieder naar believen kan uitknippen. Zolang ook zullen medici, leden van de magistratuur, de ministers van Justitie en van Volksgezondheid, de Volksvertegenwoordiging en eigenlijk iedereen met de handen in het haar zitten als een antwoord moet worden gegeven op de vraag of aan bepaalde gevallen van abortus provocatus, van de nog steeds van kracht zijnde artikelen van de strafwet uit gezien, wel een rechtvaardigingsgrond kan worden toegekend.

Het conflict rond de Bloemenhove kliniek draait om die vraag : namelijk of de daar gegeven sociale indicaties op voldoende zorgvuldig onderzoek berusten en vooral of die indicaties wel zwaar genoeg wegen. De Minister had daarover zijn twijfels. Het ziet ernaar uit dat de Minister in zijn twijfels zal blijven steken zolang de officiële toetsing van de inhoud van de daar en elders gegeven sociale indicaties niet "van de grond is gekomen".

Wanneer de conclusie juist is dat het vaststellen van de mate van ongewenstheid van een zwangerschap niet door artsen dient te geschieden, omdat het geen medische aangelegenheid is, dan is de vraag wie dan wel bevoegd zou zijn. Pas als die vraag op een voor de grote meerderheid der bevolking aanvaardbare wijze is beantwoord, komt de uitvoering van de ingreep aan de orde. Ook al zouden er middelen aan de markt komen die het een vrouw mogelijk maken zelf de vrucht te doen afdrijven, dan nog moet medische begeleiding noodzakelijk worden ge-

acht met het oog op de mogelijkheid van complicaties en medische contra-indicaties.

Dat medische begeleiding bij de ingreep noodzakelijk is, wil nog niet zeggen dat de ingreep zelf medisch van aard zou zijn. Wanneer de sociale of geestelijke indicatie, in afwijking van de definities van de W.H.O. als een niet-medische aangelegenheid wordt gezien, is de ingreep zelf dat per definitie ook niet. Er is dan immers geen ziekte die genezen moet worden. Dat door de ingreep een vrouw misschien van de sociale ondergang wordt gered en mogelijk daardoor van zelfmoord wordt weerhouden, maakt de ingreep nog niet medisch. Wie een drenkeling uit het water haalt, hoeft geen arts te zijn.

De vraag wie dan wél bevoegd is de sociale indicatie te stellen, kan natuurlijk als antwoord krijgen: niemand. Dit antwoord is bij de behandeling van de vraag of wijziging van de oude wetgeving op het stuk van abortus provocatus nodig is, gegeven door hen die zich tegen wetswijziging uitspraken. Deze tegenstanders van wetswijziging wilden immers de abortus provocatus beperken tot de gevallen met zuiver somatische of psychiatrische indicaties en wezen de sociale en geestelijke indicatie volstrekt af.

Omdat met de vigerende wetsartikelen de nagenoeg vrije abortuspraktijk klaarblijkelijk niet is in te dammen, is hun afwijzing van wetswijziging niet goed logisch te verantwoorden. Het zou eerder voor de hand liggen dat zij juist wél wetswijziging bepleiten, namelijk door het in de wet laten opnemen van een bepaling waaruit blijkt dat die extreme omstandigheden de enige rechtvaardigingsgrond van abortus provocatus mogen zijn.

Overigens vormt het aantal mensen dat wil terugkeren tot de wetsinterpretatie van de vorige eeuw, naar het schijnt een minderheid. De meerderheid wil de abortuspraktijk in meer of mindere mate vrijlaten. Een deel van die meerderheid wil bovendien die praktijk, althans wat de wezenlijke elementen ervan betreft, uit de sfeer van de strafwetgeving halen.

Hoe dit moge zijn, de vraag wie bevoegd is te beslissen over het doen uitvoeren van abortus op sociale of geestelijke indicatie, moet ook door hen beantwoord worden. Er zijn hier vele mogelijkheden te noemen: de betrokken vrouw, al of niet met inspraak van de verwekker (indien deze de wettige echtgenoot is), een bepaalde instelling (het zogenaamde team), een overheidsinstantie, de rechter e.a.

Voordat deze vragen beantwoord kunnen worden moet eerst een zekere eenstemmigheid van oordeel zijn bereikt over de vraag wat nu eigenlijk onder het ongewenst zijn van een zwangerschap moet worden verstaan. Is het voldoende ongewenstheid als persoonlijk subjectief motief op te vatten? Of moet het meer als een algemeen geldend oordeel worden opgevat, zoals bijvoorbeeld de ongewenstheid van werkloosheid of van verkeersonveiligheid? Al deze vragen zijn aspecten van de vraag wat wij onder sociale indicatie hebben te verstaan.

4. De omvang van de sociale nood

Hoewel de discussie over het abortusvraagstuk zijn emotionele toespitsing heeft gekregen in de strijd over het wel of niet aanvaardbaar zijn van de sociale indicatie, is over de aard en de omvang van deze indicatie maar weinig naar voren gekomen. Zeker is het ontbreken van voldoende betrouwbare gegevens over het werk van abortusklinieken en ziekenhuizen daar een belangrijke oorzaak van. Over het werk van onbevoegde aborteurs zijn weinig betrouwbare gegevens bekend. Er zijn in '71 een aantal globale cijfers genoemd door personen en instanties die enige kijk op de materie hebben. Zo zou het aantal ongewenste zwangerschappen in ons land rond de 100.000 per jaar liggen. Het aantal ingrepen door artsen zou in de buurt van de 25.000 per jaar liggen en het aantal ingrepen door onbevoegden tussen de 20.000 en 60.000 per jaar.

Daar het aantal medisch-somatische en psychiatrische gevallen relatief gering is, hebben deze cijfers in hoofdzaak betrekking op gevallen met sociale indicaties. Het zijn cijfers die verbijsterend zijn, ook indien zou vaststaan dat met het uitdragen van al die ongewenste zwangerschappen maar weinig leed of ongemak van korte duur zou zijn gemoed. Dan zouden zij gelijk hebben die menen dat al die vrouwen hun leed spoedig zijn vergeten als zij eenmaal hun baby in de armen hebben. Nu is het door ontbreken van casuïstische gegevens van die 100.000 gevallen, onmogelijk met feiten aan te tonen of die veronderstelling juist is. Wij zullen dus uit aanwijzingen van andere aard enig inzicht moeten zien te krijgen in de mate en de aard van het leed van die vrouwen.

Door voorstanders van vrije abortus is erop gewezen dat een abortus-ingreep geen pretje is, risico's met zich brengt en vrij veel geld kost, zodat vrouwen die tot zo'n ingreep besluiten toch wel flink in de moeilijkheden moeten zitten. Voor dit argument valt wel iets te zeggen. Het is inderdaad niet zonder risico's van infecties of blijvende onvruchtbaarheid en in ieder geval een nare zaak. Maar het argument is toch niet overtuigend omdat over het hoofd wordt gezien dat het leed dat vrouwen voorzien in het uitdragen van hun zwangerschap wel min of meer denkbeeldig kan zijn. Dat zulke gevallen zich voordoen zal menigeen hebben ervaren uit verhalen uit eigen familie en vriendenkring. Maar is het erg waarschijnlijk dat ieder jaar zo ongeveer 100.000 vrouwen die hun zwangerschap niet aanvaarden, alleen maar spoken zien?

Een van de weinige deelnemers aan de openbare discussie die wat nader is ingegaan op aard en omvang van de sociale omstandigheden van de abortusvragende vrouwen is de Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming geweest. Deze deelde deze vrouwen in drie categorieën in:

- jonge ongehuwde meisjes, ongeveer 20% van de abortusgevallen;
- vrouwen die hun gezin hebben voltooid;
- vrouwen in de overgangsjaren.

Zo op het oog spreken de eerste en de derde categorie het meeste aan, de tweede minder. De jonge meisjes, volgens het globale cijfermateriaal zouden het er ongeveer 20.000 per jaar zijn, lijken sociaal de moeilijkste gevallen. Wat zouden bijvoorbeeld kinderen van 14 tot 16 jaar of nog jonger met een baby aanmoeten.

Zij die een absoluut abortusverbod voorstaan moeten wel bedenken dat de wereld van vandaag een andere is dan die van vijftig en meer jaren geleden.

In de sterk gesloten familieverbanden werden vooral jonge meisjes onder streng toezicht gehouden en opgevoed met in onze ogen groteske taboe's. Voor zover er toch nog ongelukjes gebeurden, werd er haastig getrouwd. Als dat om een of andere reden van standverschil of onbekendheid van de verwekker niet mogelijk was, werd òf de ongelukkige dochter het huis uitgejaagd òf opgeborgen tot na de bevalling en werd het kind weggegeven of te vondeling gelegd en wie zal willen beweren dat het nooit is voorgekomen dat voor schandaal bevreesde mensen zo'n baby in het water hebben gegooid of hebben "gesmoord", zoals dat destijds heette.

In onze tijd zijn die taboe's en moraalcodes vrijwel verdampt en leren onze kinderen al vroeg waar Abraham de mosterd haalde. Als dit een vooruitgang betekent van angstige en onnatuurlijke benauwdheid naar vrijere menselijke verhoudingen; dan zullen wij ook de keerzijde van die vrijere verhoudingen moeten aanvaarden. Niet omdat die keerzijde van onder andere jaarlijks duizenden jonge meisjes in verwachting zo mooi en zo goed is, maar omdat het een keihard feit is. Wie meent dat die keerzijde niet zo omvangrijk is -de meer recente informaties vermelden trouwens lagere cijfers dan hierboven zijn genoemd -mag van die 20.000 gevallen gerust de helft afdoen; het probleem waarvoor wij allen staan is er niet anders door. De vraag is, wat er zou moeten gebeuren wanneer, als gevolg van een absoluut abortusverbod, die jonge kinderen hun babies zouden krijgen, althans voorzover zij niet naar bevoegde en onbevoegde, maar dan in ieder geval illegale aborteurs zouden gaan.

Wil men weer dwanghuwelijken, ook als de verwekkers nog schooljongens zijn? Of meer ~~tehuizen~~ voor ongehuwde moeders? Zullen de ouders hun dochters daarheen sturen en zullen de meisjes daarheen willen? En moeten die meisjes dan eerst hun school afmaken en dan een baantje zien te krijgen, terwijl dierbare zielen in de tehuizen liefderijk voor de babies zullen zorgen? En wie betaalt alles? Grotere adoptiemogelijkheden? Prachtig, maar wie neemt de minder goed uitgevalen babies of de babies van debiele meisjes?

Er zijn nog veel meer van dergelijke vragen te stellen, maar dat lijkt overbodig omdat geen zinnig mens daarop positieve antwoorden zou kunnen geven. De voorstanders van een abortusverbod hebben de zedelijke plicht zich af te vragen of alle ellende waaraan duizenden jonge meisjes en hun kinderen zouden worden blootgesteld wel opweegt tegen de waarde van hun, zonder enige twijfel edel bedoelde, principes.

Een heel andersoortige categorie, is die van de vrouwen met een voltooid gezin. Dit is een wat wonderlijke term. Men zou zeggen dat, zo-

dra er een baby op komst is, het gezin blijkbaar niet voltooid was. Zo was er een huisvader die mij vertelde, dat zijn vrouw na een aantal jaren toch nog weer in verwachting was. Zij vonden dat verschrikkelijk omdat zij het niet erg breed hadden en hij wel zijn autotje zou moeten afschaffen. Het kind kwam en het werd het lievelingetje van de ouders en de andere kinderen. Dit soort van gevallen zal ongetwijfeld vaak voorkomen en hier ligt een dankbare taak voor verstandige levenswijze artsen, voor zielszorgers en voor goede vrienden en kennissen. Natuurlijk zijn er ook zogenaamde voltooide gezinnen, waarvan de vrouw zich laat aborteren en daarvan, ook later, geen moeilijkheden overhoudt. Dat zullen in het algemeen huwelijken zijn, waarvan beide partners in overleg belangrijke beslissingen nemen.

Maar er zijn ook heel andere gevallen. Zo bijvoorbeeld de getrouwde vrouw die in verwachting is van een ander dan haar echtgenoot en met goede redenen vreest dat bij het uitdragen van haar zwangerschap haar huwelijk, met kinderen en al, zal stuk lopen. En dat onder geen beding wil. Of de vrouw met al wat oudere kinderen, die een wat moeilijk huwelijk heeft en werk buitenshuis heeft gevonden en nu ziet aankomen dat weer een kind haar persoonlijk in een situatie zal brengen die zij niet meer aankan. Het risico van een totale breuk in haar huwelijk en haar verantwoordelijkheid tegenover de kinderen en de man kunnen haar naar een abortus voeren. En wie durft zo maar in het algemeen te beweren dat zij dat niet had moeten doen ?

Een bijzondere categorie is die van de ongehuwde maar volwassen vrouwen. Zulke vrouwen hebben, zoals ook veel ongehuwde mannen, vaak min of meer vluchtige verhoudingen. Het komt voor dat zo'n vrouw zwanger wordt van een man waarvan zij beslist geen kind wil hebben. Wat moet zo'n vrouw dan met een kind waarin zij steeds die man herkent aan wie zij juist een hekel begon te krijgen. Hetzelfde probleem doet zich trouwens ook voor, en vermoedelijk veelvuldig, onder gehuwde vrouwen die hun echtgenoot niet meer kunnen uitstaan maar hun huwelijk handhaven om de reeds aanwezige kinderen of om andere redenen. Zulke vrouwen te dwingen toch dat ongewenste kind ter wereld te brengen is een wreedheid tegenover die vrouwen en tegenover die ongewenste kinderen. Want waar moeten vrouwen in een min of meer permanente staat van verwijfeling, de tederheid vandaan halen die voor alle kinderen even onmisbaar is als eten en drinken ?

Dan tenslotte de vrouwen vlak voor de overgangsjaren. Die jaren zijn voor een aantal vrouwen toch al moeilijk en niet ieder van die vrouwen heeft een echtgenoot die haar weet te steunen en in haar stemmingen wat weet op te vangen. En ook niet iedere vrouw is lichamelijk en geestelijk sterk genoeg om juist voor het ingaan van de menopauze nog een zwangerschap te kunnen uitdragen en een baby te kunnen verzorgen. Ook de verhoogde kans op een kind met min of meer ernstige afwijkingen speelt in zulke gevallen een belangrijke rol.

5. Het culturele aspect

Wie met enige nostalgie zou terugdenken aan de goede oude tijd, zou er goed aan doen zich ook voor te stellen hoe onnoemelijk veel vrouwenleed die tijd moet hebben gekend. De vrijere menselijke verhoudingen van onze tijd zijn toch niet zomaar uit de lucht komen vallen.

Hoe stellen de voorstanders van een abortusverbod zich voor, de problemen aan te vatten die door het uitdragen van alle ongewenste zwangerschappen zouden ontstaan, als wij aannemen dat de kloppjacht op illegale aborteurs succesvol verloopt? Meer dan wat vage, algemene aanbevelingen zijn niet gehoord. Wel was vrijwel iedereen het erover eens dat de sexuele voorlichting geïntensiveerd zou moeten worden en dat voor de verstrekking van anti-conceptiva ruimere mogelijkheden noodzakelijk zijn. Het bezwaar van veel voorlichting is, dat zij te eenzijdig-technisch is en te weinig rekening houdt met psychologische factoren. Begrip voor de sociale aspecten van het liefdeleven en van de sexuele omgang in het bijzonder, kan immers alleen gewekt worden als deze in samenhang worden gebracht met de persoonlijke ervaring van het overkomingskarakter van erotische belevingen. Het psychologische begrip overkoming drukt uit dat de heftige gevoelservaringen van een erotische aandoening, deze tot een overweldiging maken. In de sociale context van een geordende samenleving, ook al wensen wij ons die zo vrij als mogelijk is, heeft het liefdeleven daardoor ook een demonisch aspect. Vooral jonge mensen te leren deze demonie te onderkennen, is uit een oogpunt van sociale verantwoordelijkheid van minstens even groot belang als hen te leren met anti-conceptiva om te gaan.

Maar hoe goed de voorlichting ook zou worden, de vraag om abortus kan er toch niet volledig door verdwijnen. Jonge mensen zijn nu eenmaal onervaren en vaak erg onvoorzichtig en ook bij volwassenen komen ongelukjes en misrekeningen voor. De westerse cultuur heeft sedert de middeleeuwen een voortdurende verandering te zien gegeven. In het bijzonder sedert de opkomst van het kapitalisme is een tendens zichtbaar geworden, die Hannah Arendt de vermaatschappelijking van het persoonlijk leven noemt. Het abortusvraagstuk is een levendige illustratie daarvan.

De voorstanders van een abortusverbod zouden wel moeten bedenken dat een dergelijk verbod alleen een zekere effectiviteit zou kunnen hebben als wij allen, burgers van een "welvaartstaat", bereid zouden zijn onze sociale verhoudingen en ons cultuurpatroon terug te draaien tot een oude maar niet zo erg goede tijd. Dit is natuurlijk een onzinnige veronderstelling. Maar wat dan? Als wij de abortuspraktijk naar omvang willen terugdringen, zal de vraag naar abortus teruggedrongen moeten worden.

Omdat wij de klok niet terug kunnen zetten, weer terug kunnen naar gesloten familieverbanden, de vrouwen uit de maatschappij, de jeugd weer aan de teugel en met de angst van taboes onder druk gezet, zullen wij bereid moeten zijn voorwaarts te gaan. Dat wij niet weten waar wij terecht komen is geen argument hiertegen: dat hebben vroegere generaties evenmin geweten al geloofden zij soms van wel.

Met die bereidheid om vooruit te gaan bedoel ik niet het zelfbedrog van een ongefundeerd vooruitgangs-optimisme, maar de bereidheid de feitelijke stand van zaken in onze samenleving onder ogen te zien om met een nuchtere blik en een warm hart te zoeken naar haalbare, menselijk verantwoorde oplossingen voor benauwende problemen als die van de abortus provocatus. Zichzelf daarbij bang maken met gedachten over "cultuurslijtage" als gevolg van het vrijlaten van abortus, blokkeert de moed die nodig is om nieuwe maatregelen te beramen. De vrees voor die cultuurslijtage is vooral geuit door hen die zich uitspraken tegen het vrijlaten van de abortuspraktijk en zij bedoelden daarmee dat als consequentie van dat vrijlaten een soort zedelijke verwildering in de hand wordt gewerkt, die zal kunnen leiden tot het hygienisch vermoorden van zwakzinnigen, ongeneeslijk zieken, demente bejaarden en misschien nog een paar categorieën sociale "lastposten".

Zijn wij nu werkelijk met zijn allen wel zulke aarts-slechtaards? Dergelijke argumenten zijn een aantal jaren ook gehoord toen er een levendige openbare discussie was over de vrije verkoop van anti-conceptiva en de sexuele voorlichting aan jonge mensen e.d. Wij zijn sedertdien collectief niet slechter geworden dan wij al waren. Integendeel kan men misschien zeggen. De grotere persoonlijke vrijheden die wij onszelf en anderen toestaan, hebben ons tot het besef gebracht dat wij in het sociale, in het economische en in het politieke vlak iets zullen moeten doen om de negatieve sociale effecten van die grotere vrijheden en het daarmee gepaard gaande menselijk leed te ondervangen.

Het lijkt de hoogste tijd dat er een gedachtenwisseling komt over de vraag wat er gedaan moet worden om, zonder een verbod van abortus, de vraag naar abortus terug te dringen. Omdat het abortusvraagstuk wortels heeft in de aard en structuren van de tussenmenselijke verhoudingen, moeten wij voorlopig geen belangrijke resultaten van een gedachtenwisseling over dit onderwerp verwachten.

Voor wat betreft de abortusbehoefte van jonge meisjes en van vrouwen tegen de overgangsjaren: de vraag hoe die behoefte voorkomen kan worden lijkt welhaast onoplosbaar

Voor de -overigens zeer grote - groep van volwassen al of niet gehuwde vrouwen, lijkt een antwoord alleen te vinden indien wij bereid zouden zijn te onderzoeken hoe de tussenmenselijke verhoudingen dienen te zijn, zodat er meer mogelijkheden ontstaan voor betere gevoelsbindingen tussen vrouwen en mannen. Dat betekent bereidheid om het beginsel van het burgerlijk huwelijk onder de loep te nemen. Dit is dan een gedachte die voor velen zal neerkomen op een nog veel angstwekkender vorm van cultuurslijtage. Maar misschien moeten wij bereid zijn iets in onze sacrosanct verklaarde instituties te wijzigen om onze cultuur voor verstarring, voor gewelddadigheid en voor bevriezing van menselijke ellende te behoeden.

6. De waarde van de vrucht

In gedachten over de inhoud van het begrip "sociale indicatie" is maar weinig gezegd over het slachtoffer van iedere abortus, de menselijke vrucht. In de openbare discussies over het abortusvraagstuk is de rol die de vrucht in dit vraagstuk heeft te spelen, zeer verschillend beoordeeld.

De principiële tegenstanders van abortus beschouwden het vraagstuk uitsluitend of in hoofdzaak van de vrucht uit. De voorstanders van vrije abortus deden dit overwegend van de betrokken vrouw uit. Beide beschouwingswijzen lijden aan een zekere eenzijdigheid.

De vrucht - het gaat hier om de ongewenste vrucht - zou bij uitdragen van de zwangerschap een ongewenst kind opleveren. Wanneer wij van alle ongewenste zwangerschappen die aftrekken waarbij kinderen ter wereld komen, waarvan de moeder en haar omgeving tenslotte vertederd worden, dan zouden er per jaar - bij een absoluut abortusverbod - toch nog vele tienduizenden ongewenste kinderen overblijven. Het "gij zijt niet welkom" is wel een onheilspellend begin voor het levensavontuur. En dat niet alleen voor die kinderen zelf, maar ook voor de samenleving. Men hoeft Freud en de diepte-psychologie niet bestudeerd te hebben om dat in te zien.

Het is moeilijk aan te nemen dat de voorstanders van een abortusverbod dit niet zouden weten. Zij wijzen niettemin abortus af omdat zij bepaalde beginselen omtrent het menselijk bestaan aanhangen, waarbij het gewicht van alle sociale overwegingen in het niet zinkt. Bovendien zijn zij veelal van mening dat het loslaten van die beginselen nog veel grotere morele en daardoor sociale rampen over de wereld zou brengen dan de ellende van zovele ongewenste kinderen en ongewenste moeder- en vaderschappen.

De voorstanders van vrije abortus spreken zich niet of maar zijdelings uit over de vrucht. Zij menen blijkbaar dat met de verwijdering van ongewenste vruchten, het hele menselijke en sociale probleem van ongewenste kinderen en ongewenste moederschappen de wereld uit is. Zij schenken echter geen aandacht aan de invloed die een eenmaal uitgevoerde abortus op een vrouw en haar verwanten kan hebben. Die invloed betreft niet alleen de al eerder genoemde lichamelijke risico's voor de vrouw - waarvan men overigens kan zeggen dat zij met het voortschrijden van de medische wetenschap wel tot te verwaarlozen proporties zullen worden verkleind - maar ook het levensgevoel of levensgeluk van de vrouw en degenen die haar na staan. Veel volwassen vrouwen met een ongewenste zwangerschap zullen lijden onder het trieste besef dat het verwachten van een kind toch zo heel anders had kunnen zijn. Blijkbaar is in die levensbeschouwing het persoonlijke leed en datgene dat wij geweten noemen, in het algemeen een strikt persoonlijk domein waarmee de samenleving niets te maken heeft. In die visie wordt voorbijgegaan aan het onderscheid tussen vrijheid als een sociaal-politiek fenomeen en vrijheid in existentiële zin. Deze innerlijke vrijheid is enerzijds afhankelijk van de persoonshistorisch gegeven gemoedstoestand van de persoon in kwestie en anderzijds van de mate van saamhorigheid van het milieu. Vandaar dat eenzaamheid een mens innerlijk onvrij maakt. Vandaar ook dat een samenleving niet

begrepen kan worden als een optelsom van individuen.

Het abortusprobleem vergt dat wij ons niet beperken tot een zorg-voor-de-ander in de vorm van het geven van sociaal-politieke vrijheid om te aborteren. Die vrijheid zal alleen van waarde kunnen zijn als zij wordt ingebed in een sfeer van saamhorigheid, van zorg-om-de-ander. Die zorg heeft niets te maken met moraliseren, noch met sociale bemoeizucht, maar met saamhorigheid als culturele essentie van een vrije democratie. Geen aandacht schenken aan de existentiële aspecten van vraagstukken als die van abortus provocatus, betekent de levende bron van beschaving en cultuur buiten beschouwing laten.

Nadenken over de standpunten die in de discussies over de sociale indicatie naar voren zijn gekomen, laat tenslotte een groot aantal vragen over. En deze wijzen, de ene misschien meer dan de andere, naar de levensbeschouwelijke achtergrond van het probleem.

7. De wetgever en de volkswil

In de toelichting bij de vier wetsontwerpen tot regeling van de abortuskwestie worden de levensbeschouwelijke kanten ervan in meer of minder duidelijke termen slechts aangestipt. Op de wetgever rust nu de plicht uit de veelheid van meningen over allerlei detailvragen, door verdere gedachtenwisseling tot een keuze uit die ontwerpen te komen. Of voor een ontwerp, al of niet geamendeerd, een meerderheid in de volksvertegenwoordiging gevonden zal worden, is naar het mij voorkomt, niet de belangrijkste vraag. De losgewoelde emotionaliteit rondom het abortusvraagstuk wijst erop dat een wetsontwerp dat de eindstreep haalt, in het geheel niet garandeert, dat zelfs de voorstemmers en het achter hen staande deel van het electoraat, met de gekozen oplossing onverdeeld gelukkig zullen zijn. Aan de wetgever zal dit niet verweten kunnen worden. Als een "volonté de tous" of een uitgesproken mening van een duidelijke meerderheid ontbreekt, staat de wetgever voor de keus te trachten een compromis van het kleinste kwaad te vinden òf het hele vraagstuk aan een voortgezette discussie te onderwerpen in de hoop dat daardoor iets zichtbaar gaat worden van een zekere "volonté générale".

De moeilijkheid voor de wetgever is dat er twee duidelijk omschreven elkaar uitsluitende standpunten in de discussie naar voren zijn gekomen - die van een absoluut verbod en die van het absoluut vrijlaten van abortus - en dat een klaarblijkelijke meerderheid in de volksvertegenwoordiging onderling sterk verdeeld is over allerlei praktische punten van een nieuwe wetgeving, zoals de invoeging in het strafwetboek, de verplichting van teamberaad, de functie van ziekenhuizen e.d., maar zich over de levensbeschouwelijke of de gewetenskanten van het abortusprobleem, niet of slechts met vage verwijzingen heeft uitgesproken. Datzelfde geldt voor de meerderheid van de deelnemers aan de openbare discussie over deze zaak. Het vinden van een compromis lijkt daardoor wel een onaantrekkelijke onderneming. Alleen een verdere gedachtenwisseling, maar dan toegespitst op de levensbeschouwelijke kanten van de zaak, kan duidelijk maken of er een oplossing kan worden gevonden die het gevoel van een meerderheid der bevolking kan bevredigen. Als bijdrage tot die gedachtenwisseling zal in dit hoofdstuk getracht worden vanuit een eigen standpunt de beginselen van de voorstanders van een absoluut verbod en van de voorstanders van een absolute vrijheid van abortus te benaderen.

Beide extreme standpunten hebben op de meerderheid der bevolking een zekere invloed, omdat velen wel aanvoelen dat zij elementen van waarde bevatten. Het is echter hun extremiteit die veel mensen afstoot en daardoor een obstakel vormt om tot een "volonté générale" omtrent de fundamentele gezichtspunten voor een regeling van de abortuskwestie te komen.

8. Over de status van de vrucht

Het duidelijkst hebben de voorstanders van een abortusverbod er blijk van gegeven zich te baseren op levensbeschouwelijke beginselen. Zij nemen het standpunt in dat de menselijke vrucht als een mens moet worden beschouwd, zodat vruchtafdrijving voor hen gelijk staat aan moedwillig doden. Ik laat hierbij de gevallen van medische indicatie verder buiten beschouwing. Nu is al direct op te merken dat het opvatten van de vrucht als mens, niet hoeft te betekenen dat het bestaan van een mens pas met de conceptie aanvangt. Er zijn namelijk ook opvattingen die aan vrouwelijke ei - en mannelijke zaadcellen vóór de conceptie reeds de status van mens toekennen. Die opvatting is al heel oud en is o.a. te vinden in een boek van Tertullianus, geschreven in het begin van de 2e eeuw van onze jaartelling. In dit boek bestreed hij Marcion's leer van het algemene celibaat, de absolute onthouding van huwelijk en van sexualiteit.

In Tertullianus' boek komt de volgende passage voor^x: "Gene (de Pharao -schr.) toch neemt de zielen weg, deze (god van Marcion) geeft ze niet eens - gene verwijdert ze uit het leven, deze laat ze tot het leven niet eens toe. Bij beiden verschilt het niets van mensenmoord. Onder beiden wordt een mens gedood, onder den enen een reeds gegevene, onder den anderen een die nog gegeven moet worden".

Volgens Tertullianus wordt door het celibaat, de sexuele onthouding, een mens gedood.

In die gedachtengang is ook de toepassing van de p.o. methode, van de pil of van andere anti-conceptiva, gelijk te stellen met moord. Voor de toepassing van abortus provocatus geldt mutatis mutandis hetzelfde oordeel. Aan dit oordeel ligt de overtuiging ten grondslag dat door de tot stand gekomen conceptie, aan een in de natuur besloten en in theologische zin "bedoelde" orde wordt voldaan. Het tegenaan van conceptie door sexuele onthouding is dan ongeoorloofd te achten, want in strijd met die bedoeling. Het menselijk lichaam, zoals de hele werkelijkheid buiten de mens, wordt in deze gedachtengang geacht te behoren tot de bedoelde en volgens een, overigens in laatste instantie onbekend patroon, geordende natuur. Het bewustzijn, de geest of ziel of hoe men dit domein ook noemen wil, wordt als buiten de natuur staande opgevat, omdat anders niet te begrijpen zou zijn hoe mensen tegen dat bedoelde patroon in zouden kunnen handelen.

Mensen die geheel buiten de theologische denksfeer leven, hebben aan die Tertulliaanse zienswijze, die wij ook vandaag nog tegenkomen, geen enkel houvast.

Het is echter mogelijk het gebeuren in natuur en samenleving van een geheel ander standpunt te beschouwen. De essentie daarvan is dat in de werkelijkheid geen bedoeling wordt gezien, eenvoudig omdat daaraan geen behoefte bestaat. Dat brengt met zich mee dat er geen reden is het menselijk bewustzijn buiten de natuur te plaatsen. Er is dan immers

x) boek I-29. Vertaling van Dr. H.N. Meyboom 1926.

geen bedoeling meer die door denken en handelen zou kunnen worden doorkruist. Zeker, het mens-zijn wordt daardoor nog niet begrijpelijk of doorzichtig. De mens als deel van de werkelijkheid is even ondoorgrondelijk als het bestaan van alle dingen.

Toegepast op het proces van menswording, geeft deze zienswijze de mogelijkheid het ontstaan van een mens te zien als een kansontwikkeling, gemarkeerd door een reeks kansmutaties. De kans op het ontstaan van een mens uit willekeurige paren van ei- en zaadcellen, wordt primair bepaald door de kans op sexueel contact van de betrokken vrouwen en mannen. Die kans is dus uiterst gering. Pas met een sexueel contact ontstaat een reële kans. Een aanzienlijke kansmutatie treedt op in geval van conceptie. Tijdens de ontwikkeling van de vrucht neemt de kans op miskraam gewoonlijk af en de kans op een geboorte toe om tegen de tijd van de geboorte optimaal te worden. Dat er gevallen zijn waarin de kans op miskraam met het voortschrijden van de zwangerschap juist toeneemt, tast deze beschouwingswijze niet aan. Voor het kansverloop bestaat geen uniforme lijn.

Een anti-conceptie maatregel zou voor de in het geding zijnde cellen de kans op het ontstaan van een mens tot te verwaarlozen proporties terugbrengen en een abortus-ingreep zou de reeds aanzienlijke kans tot nul reduceren.

In deze gedachtengang is de rol van de menselijke handeling uiteindelijk niet een wezenlijk andere dan van biologische en andere factoren. Deze kijk op het wordingsproces van een mens geeft tot het moment waarop de kans optimaal wordt geen objectieve, in de zin van voor iedereen geldige, criteria, aan de hand waarvan wij zouden kunnen zeggen, kijk, nu is er een mens. De keuze van het moment waarop voor het eerst van een mens kan worden gesproken is fundamenteel willekeurig en is afhankelijk van allerlei persoonlijke gevoelsmomenten, zoals die behalve door iemands levensbeschouwing en mentaliteit, bepaald worden door het milieu en persoonlijke omstandigheden.

Vergelijking van het Tertulliaanse standpunt met de opvatting dat pas met de conceptie van een mens kan worden gesproken, geeft wel de indruk dat de Tertulliaanse redenering logisch consequenter is. Dat neemt echter niet weg dat ook zijn keuze om in de periode vóór de conceptie reeds van een mens te spreken, in de grond van de zaak willekeurig is. De willekeur schuilt in de levensovertuiging van waaruit hij redeneerde, in zijn kijk op de bestaanspositie van de mens, in zijn opvatting dat de orde der natuur "bedoeld" is en in zijn persoonlijke kijk op de aard van die bedoeling, met alle consequenties van dien. De willekeurigheid van zijn keuze blijkt overigens ook uit het feit dat vele mensen, hoewel van dezelfde grondstellingen uitgaande, tot heel andere gevolgtrekkingen komen. Sommige van hen bevelen zelfs het gebruik van anti-conceptiva aan of menen dat abortus onder bepaalde voorwaarden kan worden toegelaten, zonder het gevoel te hebben moordzuchtig te zijn.

Het is ^{er}zigens niet uitsluitend in de theologische sfeer dat wij de opvatting van de vrucht als mens tegenkomen. Heel wat mensen voelen dat zo aan zonder dat zij daarvoor bepaalde duidelijk omliggende argumenten hebben. Anderen weer hebben wel grondbeginselen voor die opvat-

ting onder woorden gebracht.^{x)} Zij wijzen erop dat de vrucht als beginnend menselijk leven deel heeft aan de uniciteit van het mens-zijn en in die zin als reeds een mens te zijn moet worden beschouwd. Met het unieke van de mens wordt bedoeld dat alleen de mens als het enige werkelijkheidsbewuste wezen in 't ons bekende heelal, in staat is dat heelal waar te nemen en samenhangen in het natuurgebeuren en in de samenleving vast te stellen. In die zin kan gezegd worden dat in de mens de kosmos zich het eigen bestaan bewust werd.

Wanneer in deze visie op het mens-zijn echter als vanzelfsprekend wordt beschouwd dat ook de vrucht reeds een mens is, dan wordt voorbijgegaan aan het element van willekeurigheid dat de aanduiding mens voor de vrucht kenmerkt. Ook hier kan worden gezegd dat niet duidelijk is waarom het kosmisch zo toevallige moment van de conceptie bepalend is voor het aanwezig zijn van een mens en niet de toestand van de geslachtscellen vóór het moment van conceptie.

Indien er geen voor iedereen geldigde criteria zijn die aangeven wanneer de vrucht mens is, dan kan men ook het moment van menswording laten samenvallen met de geboorte. Een motief zou kunnen zijn dat de geboorte het begin markeert van de menselijke communicatie. Het kind komt dan "ter wereld" d.w.z. in aanraking met de mimiek, de geluiden van de omgeving en met de taal. Het motief zou ook betrekking op de moeder en de omgeving hebben, want met de geboorte komt - als alles goed is - de tederheid los die de moeder en de anderen tijdens de zwangerschap al voorvoeld hebben.

Toch is er een bezwaar verbonden aan de keuze van het tijdstip van de geboorte en dat is dat al enige tijd vóór de geboorte de vrucht een stadium van ontwikkeling heeft bereikt dat een zelfstandig bestaan mogelijk maakt. Een vrucht die al zover ontwikkeld is, niet als een mens te beschouwen, lijkt moeilijk vol te houden. Sterke gevoelsoverwegingen pleiten daartegen evenals juridische argumenten. Er is nooit van te voren met zekerheid te zeggen dat geen vroeggeboorte zal plaats vinden of eventueel geforceerd zal moeten worden. Een vrucht in het stadium van mogelijk zelfstandig leven zal dan ook dezelfde rechtsbescherming moeten hebben als in feite geboren kinderen. Deze overwegingen lijken sterke argumenten voor de keuze van de aanvang van dat stadium als het begin van het mens-zijn.

Welke opvatting de voorstanders van vrije abortus hebben over de status van de vrucht is niet duidelijk geworden. Het is trouwens opmerkelijk dat van die zijde niet of vrijwel niet over de vrucht is gesproken. Zij wekken echter de indruk het abortusvraagstuk uitsluitend van de sociale en maatschappelijke kanten te bezien, zodat zij alleen aandacht hebben voor de ongewenst zwanger geworden vrouwen en de vrucht als een quantité négligeable beschouwen.

x) Pleidooi voor het ongewenste kind - Haarlem University Press.

9. Rechtvaardigheid en Barmhartigheid

Indien de wetgever van mening zou zijn dat de vrucht in de beginperiode van zijn ontwikkeling niet als een mens moet worden beschouwd, dan staat hij voor de vraag of voor die periode een basis voor iedere vorm van bescherming door de wet dan ontbreekt.

Het door voorstanders van een abortusverbod gelegde verband tussen het mens-zijn van de vrucht en de wettelijke beschermwaardigheid, suggereerde, misschien onbedoeld, dat de vrucht, indien deze niet als een mens zou worden opgevat, geheel buiten de zorg van de wetgever zou vallen. Die suggestie is echter niet in overeenstemming met een algemeen heersende opvatting. Hoewel veel mensen geen uitgesproken mening hebben over de status van de vrucht, vertonen zij terughoudendheid tegenover de gedachte van vruchtafdrijving, in het bijzonder van een vrucht in een vergevorderd stadium. De aarzeling tegen aborteren van een al duidelijk vormgekregen vrucht kan begrepen worden als een aanvoelen dat niet zomaar kan worden heengelopen over een ingreep die beginnend menselijk leven vernietigt. Dit gevoelsmatige bezwaar is van grotere waarde te achten dan een beroep op wettelijke beschermwaardigheid, omdat in dat bezwaar de gedachte is verscholen dat menselijk leven onaantastbaar behoort te zijn.

De wet kan alleen bescherming bieden aan menselijk leven voorzover dit in die wet is omschreven. Zou de wetgeving bijvoorbeeld de doodstraf kennen dan zou de overheid in bepaalde gevallen gerechtigd zijn tot vernietiging van menselijk leven. Van het gezichtspunt van de wettelijke beschermwaardigheid uit gezien zouden ook tegen oorlogvoering geen fundamentele bezwaren zijn te bedenken.

De idee van de onaantastbaarheid van de mens omvat alle mensen. Daardoor kan die idee niet in de wetgeving worden opgenomen. Wij weten immers niet hoe onze samenleving geregeld en beschermd moet worden zonder enigerlei vorm van aantasting van het mens-zijn. Want ook gevangenisstraf hoort daartoe. Dit wijst erop dat die idee niet kan worden opgevat als een gebod of voorschrift voor wie zich niet buiten de praktijk van het maatschappelijk leven wil plaatsen of niet tot hypocrisie wil vervallen. Hoe het kan zijn dat een waardevolle idee, verankerd in het gevoel van veel mensen, zo moeilijk te verwezenlijken is, heeft al in de oudheid mensen bezig gehouden. Die vraag speelde een centrale rol in de tegenstelling tussen de opvattingen van Tertullianus en de leer van Marcion, zoals beschreven in het eerder genoemde boek van Tertullianus.

Marcion was een van die zeldzame gestigmatiseerde mensen, die in al hun doen en laten gedreven worden door wat met een bijbelsche term "de liefde" heet. In de wereld van zijn tijd - de eerste eeuw van onze jaartelling - met zijn leed, onrecht en slavernij, met zijn rampen en ziekten, zag hij voor die "liefde" geen plaats en kon zich ook niet voorstellen dat die er ooit zou kunnen zijn. Hij verafschuwde vooral de oud-testamentische wetten en geboden die hij als liefdeloos beschouwde. Zo kwam hij tot een leer die lijnrecht inging tegen die wetten en geboden en tegen de "bedoelde" orde der natuur. Het afwijzen van iedere voortplanting, dus van huwelijk en sexualiteit, was daarom

een essentieel onderdeel van zijn leer, die zich geheel richtte naar die delen van het nieuwe testament waarin de zachtmoedigheid en barmhartigheid op de voorgrond stonden. De voor ons interessante kern van zijn leer is de tegenstelling die hij zag tussen wat hij "de liefde" noemde en de heerschappij van zedelijke wetten en geboden. Om duidelijk te maken wat de door Marcion bedoelde tegenstelling voor ons mensen van de 20e eeuw betekent, moet eerst een andere term worden ingevoerd voor "de liefde".

In plaats van die verklarende term, zou een meer beschrijvende term als "saamhorigheid" gebruikt kunnen worden. Deze, ongetwijfeld gebrekkige term, drukt het inzicht in de samenhang van alle dingen uit. In het menselijk gevoel weerspiegelt zich die samenhang als saamhorigheidsgevoel. En daarmee wordt hier bedoeld een gevoelservaring van kosmische dimensie. In tussenmenselijke verhoudingen, als liefde en vriendschap is dit gevoel essentieel. Ook het verlangen naar existentiële onaantastbaarheid van menselijk leven berust daarop. Maar ook deernis en barmhartigheid. En dit kan zich over het hele mensdom uitstrekken, zoals blijkt uit de gulle reacties van een breed publiek op inzamelingen voor slachtoffers van hongersnoden of andere rampen. Maar het saamhorigheidsgevoel reikt verder en kan in een bepaalde stemming alle dingen omvatten, van de aarde waarop wij lopen tot de sterren die aan de hemel stralen.

Terugkerend naar de leer van Marcion kan gezegd worden dat zijn leer naief en eenzijdig was. Hij zag over het hoofd dat zelfs zijn harde wereld dan toch maar ruimte bood voor het verspreiden van zijn leer - zijn kerk kreeg grote aanhang en hield het uit tot in de 6e eeuw. Ook had hij er geen oog voor dat de wereld de schoonheidsbeleving kende, dat andere unieke aspect van het mens-zijn met een kosmische dimensie. Maar het belangrijkste bezwaar tegen zijn visie is dat hij niet inzag, dat ons gevoel voor rechtvaardigheid zijn diepste oorsprong heeft in het al-menselijk saamhorigheidsgevoel, in het elkaar gunnen van een plaats in de samenleving.

Alle kritiek die tegen de leer van Marcion kan worden aangevoerd neemt niet weg dat de kern ervan nog altijd overeind staat. Die kern is dat, als de rechtvaardigheid zich losmaakt van zijn oorsprong en een zelfstandig bestaan gaat leiden, die rechtvaardigheid in onverzoenlijke tegenstelling komt te staan met alles wat barmhartig is. Dat is wat Marcion heeft gezien en Tertullianus niet heeft begrepen. In onze tijd lijkt die tegenstelling van niet minder betekenis dan in die grijze oudheid. Oorlog, geweld en terreur vinden plaats in de naam van grote idealen, waarvan het grootste wel is de bevrijding van onrecht, begaan aan een individu, een groep of de hele mensheid. Maar dat ideaal is een zelfstandigheid geworden, zonder binding aan het saamhorigheidsgevoel. Zo is er ondanks alle bezieling geen warmte in dat ideaal. En zo kan het zijn dat degenen, die wij in bepaalde omstandigheden aardige mensen vinden, andere mensen ter wille van een vermeende rechtvaardigheid onder dwang zetten, of martelen of doden in de overtuiging daar een goede daad mee te doen.

In het positieve recht van veel staten is de situatie minder somber. Het zijn de wijze wetgevers die de mogelijkheid van gratie, van genade voor recht in hun wetssystemen hebben opgenomen, zodat in bepaalde

gevallen de relatie tussen rechtvaardigheid en barmhartigheid kan worden hersteld en getoond. En dat is van tijd tot tijd bitter nodig om de zedelijk corrumperende invloed van onmenselijke rechtvaardigheid in te dammen.

Het begrip rechtvaardig duidt enerzijds, als objectivering van rechtsgevoel, op een gevoelssensatie en anderzijds op de zaak of de idee die als rechtvaardig wordt gezien. In de gevoelssensatie is altijd iets te herkennen van saamhorigheidsgevoel. Maar de zaak of de idee kan een gruwelijke onmenselijkheid inhouden. De humanitaire waarde van rechtvaardigheid wordt bepaald door de zaak waarvoor zij zich inzet. In die zin gaat de waarde van rechtvaardigheid aan haar vooraf. Zo kunnen alleen beginselen en doeleinden die gevoed worden door gevoelens van saamhorigheid -en die gevoelens omvatten naar hun aard alle mensen - rechtvaardigheid met een menselijk gezicht voortbrengen. Geen samenleving kan zonder rechtvaardigheid, ook de meest menselijke niet, hoe men zich die ook wil voorstellen. Samenleving zegt al rechtvaardigheid, omdat het een kwestie van geven en nemen is, van een welzijns-offer voor ieder op zijn tijd. De aard van de offers bepaalt het "gezicht" van de samenleving. Veel aanleiding tot optimisme geeft onze wereld niet. Idealen en principes, vooral als zij harde offers rechtvaardigen, laten zich niet gemakkelijk uit de hoofden van mensen verdrijven. In een wereld vol onzekerheden geven zij een zeker houvast door het bieden van een stuk persoonlijke bestaansverantwoording. Dat is een van de oorzaken dat mensen zo geëmotioneerd raken als hun principes in het geding zijn.

Deze uiteenzetting over het verschijnsel rechtvaardigheid leek mij nodig om enige orde te kunnen brengen in de wanorde der standpunten betreffende het vraagstuk van de abortus provocatus. Daarbij zal worden uitgegaan van het gezichtspunt dat een menselijk verantwoorde oplossing alleen mogelijk is indien tussen rechtvaardigheid en barmhartigheid een spanningsveld blijft. Zou door een al te hoge vlucht van rechtvaardigheid dat veld niet kunnen bestaan, dan zou van de barmhartigheid alleen een radeloze onmacht overblijven.

10. Ordering der standpunten

Zoals eerder gezegd lijkt het voldoende alleen de beide extreme standpunten te onderzoeken op de aanwezigheid van een spanningsveld.

Eerst het standpunt van het absolute verbod.

De voorstanders maken het ons niet moeilijk. Zij motiveren hun standpunt met verwijzing naar geboden en zedewetten en spreken van wettelijke beschermwaardigheid. Zij achten hun beginselen van meer waarde dan het leed van duizenden mensen. Vele van hen zien dat leed wel, maar erkennen dat zij daarmee geen raad weten. Sommige voorstanders van een verbod voeren als motief de existentiële onaantastbaarheid van de mens aan. Deze wordt dan echter niet opgevat als een verlangen naar saamhorigheid, maar als een soort kosmisch principe, waarvan de naleving geboden is. Met het verbod van vruchtafdrijving willen ook zij een gebod tot zijn recht laten komen.

Van een spanningsveld is in deze standpunten weinig te ontdekken. De activisten onder de voorstanders maken dit duidelijk door van de overheid te eisen dat onmiddellijk alle abortusinstellingen worden gesloten en strenge strafbepalingen in de wet worden opgenomen. Om een dergelijke wetgeving niet tot een farce te laten worden, zou een klopjacht op aborterende artsen en op abortusvragende vrouwen en meisjes geopend moeten worden. Met barmhartigheid zou dat alles niets meer te maken hebben.

De conclusie moet wel zijn dat in het verbodsstandpunt het gezichtspunt van de saamhorigheid verloren is gegaan.

En nu het standpunt van de vrije abortus.

De voorstanders tout court maken het ons evenmin moeilijk. Zij motiveren hun standpunt met verwijzing naar vrijheid van geweten of naar het recht van baas in eigen buik te zijn. De rechtvaardigheid is ook voor hen de grondslag van hun streven.

Nu vindt men onder de voorstanders van vrije abortus mensen van zeer uiteenlopende wereldbeschouwingen en misschien ook mensen die er geen duidelijke levensbeginselen op na houden, wat overigens iedereen vrijstaat. Daardoor is het niet goed mogelijk te ontdekken in hoeverre zij het gezichtspunt van de saamhorigheid van waarde achten. Het enige dat van de bonte groep voorstanders van vrije abortus gezegd kan worden is, dat zij, die zich met nadruk beroepen op de vrijheid van geweten, niets hebben gezegd dat blijkt geeft van enige zorg om het geweten. Wanneer het doen uitvoeren van abortus door hen als alleen een lichamelijke ingreep wordt gezien, zoals het trekken van een kies, dan verliezen zij de gewetenskant van de zaak uit het oog. Ook bij het vrijlaten van abortus zal bij vrouwen die zich laten behandelen niet het gevoel van vrij-zijn de overhand hebben, maar het gevoel gedwongen te zijn door de omstandigheden. Die dwang roept een sterke gewetensnood op, vooral bij volwassen vrouwen. Die nood is de worsteling met de vraag waarom hun zwangerschap hen zo ongewenst voorkomt.

De voorstanders van vrije abortus wekken dikwijls de indruk dat die nood hen niet raakt en ook bij hen de rechtvaardigheid op drift is geraakt. De groep voorstanders is echter zo weinig een eenheid, dat

die indruk niet altijd juist hoeft te zijn. Door een deel van hen wordt echter gesuggereerd dat een ongewenste zwangerschap een ongelukje is, dat in de gang der historische ontwikkeling van de mensheid geen rol van enige betekenis speelt. Ook niet bij de honderdduizenden of miljoenen van die ongelukjes per jaar, want het abortusprobleem doet zich voor in veel landen. De door hen bedoelde rechtvaardigheid houdt blijkbaar verband met het beginsel dat het lot van individuele mensen, al bevat dat nog zoveel leed, in wezen er niet toe doet. Van dat standpunt uit is barmhartigheid als levende drijfveer voor ons handelen nergens meer te ontdekken.

De slotsom moet wel zijn dat in de beide extreme standpunten de rechtvaardigheid wordt vereerd. Alleen de beginselen die zij verdedigen zijn verschillend. De voorstanders van een verbod leiden uit hun beginselen af dat de overheid, desnoods tegen de wil van een meerderheid van de bevolking in, de plicht heeft abortus onmogelijk te maken. De voorstanders van vrije abortus vinden in het algemeen gewetensnood zo'n onbelangrijke zaak, dat de overheid geen enkele plicht heeft.

In beide opvattingen wordt tekort gedaan aan wat er aan gevoelens leeft in brede lagen van de bevolking. Voor veel mensen staat juist helemaal niet vast dat alleen de overheid of alleen de betrokken vrouwen in het geding zijn. De vraag is of de samenleving, zonder in uitersten te vervallen, een reële taak heeft voor de oplossing van het abortusprobleem.

11. De verantwoordelijkheden van de samenleving en van de partners

De bezwaren die uit een oogpunt van goede samenleving tegen een absoluut verbod bestaan, zijn in het voorgaande al uiteengezet. Het absoluut vrijlaten van abortus heeft, ondanks de bezwaren tegen het zó-maar aantasten van menselijk leven, voor veel mensen toch iets aantrekkelijks. Het zijn immers de individuele vrouwen die de lasten van een ongewenste zwangerschap moeten dragen. De leuze "baas in eigen buik" drukt dit pregnant uit. De vraag is echter in hoeverre een mens in het algemeen baas over het eigen lichaam is, of beter gezegd, behoort te zijn.

Een vrucht komt wel in het moederlichaam tot ontwikkeling, maar maakt een eigen, genetisch bepaalde groei door en is in die zin een stukje zelfstandig leven. Maakt deze overweging de leuze al wat minder vanzelfsprekend, er is nog een ander gezichtspunt dat haar dubieus maakt. Waarom immers maken zoveel mensen zich ernstig zorgen over het druggebruik en mag iemand zich niet zomaar een injectienaald met heroïne in het lichaam steken? Of waarom hebben vroeger zoveel mensen getracht andere mensen ervan te overtuigen dat zij zich niet moeten volgieten met alcohol? Of waarom slaan wij alarm en spannen wij ons in om iemand ervan te weerhouden er een eind aan te maken? Eindeloos veel voorbeelden zijn te bedenken van zorgen die mensen zich maken om het leven of het welzijn van andere mensen, ook als het om minder dramatische dingen gaat. Men kan een heleboel argumenten bedenken in elk concreet geval, maar uiteindelijk vinden alle argumenten hun grond in het gevoel van saamhorigheid, van menselijke lotsverbondenheid.

Vanuit het gezichtspunt van saamhorigheid zal de samenleving zorg hebben te betonen over elk geval van ongewenste zwangerschap. Let wel, de samenleving en niet de staat. En hiermede is de sociaal meest verontrustende kant van het abortusvraagstuk aan de orde. Verontrustend omdat de samenleving in dit opzicht zo onmachtig is, die zorg niet weet te verwerklijken. Effectief zou deze zijn als wij konden bevorderen dat er alleen gewenste zwangerschappen zouden zijn. Dan zou niemand meer voor de noodzaak staan beginnend menselijk leven aan te tasten en zou er geen gewetensnood meer zijn.

Sommige mensen zullen zeggen dat een samenleving waarin zonder abortus alleen gewenste kinderen worden geboren een onbereikbaar ideaal is. Zij zouden daarin wel eens gelijk kunnen hebben.

Met deze vaststelling is tevens een oordeel geveld over de beide extreme standpunten. Door een verbod zou de samenleving de consequenties van eigen falen op de schouders leggen van de vrouwen en in veel gevallen ook van hun partners. Deze mensen zijn dan geneodzaakt kinderen groot te brengen waarmee zij geen raad weten. Door het zonder meer vrijlaten van abortus zou de samenleving zich eveneens van de verantwoordelijkheid afmaken door die vrouwen aan hun lot over te laten.

Met dit alles wil niet gezegd zijn, dat niet iedere vrouw en haar partner hun eigen specifieke verantwoordelijkheid zouden hebben. Een zwangerschap, gewenst of niet, is een fase in het levensverhaal van beide partners en kan niet als een opzichzelf staande gebeurtenis

worden gezien. Uitzonderingen daargelaten. De vraag waarmee de partners en in het bijzonder de vrouw te maken heeft is, of de ongewenstheid zo zwaarwegend is. Een vrouw die met het oog op haar maatschappelijke positie of onder druk van haar partner of verwanten of gedreven door angst, een beslissing neemt vòòrdat zij de voor haar in het geding zijnde voor- en nadelen van aborteren of uitdragen, heeft afgewogen, loopt het risico later met spijt- en schuldgevoelens te moeten leven. Indien een zwangerschap in eerste aanleg als ongewenst wordt ervaren, dan is twijfel daaromtrent voor de vrouw en in veel gevallen ook voor de partner, een levensnoodzakelijkheid. Zeker, voor jonge meisjes en in bijzondere gevallen voor volwassen vrouwen als aangeduid in het vorige hoofdstuk, zal de twijfel van korte duur zijn, omdat de nadelen van uitdragen evident groter zijn dan de voordelen. Maar voor alle andere gevallen is een zorgvuldige afweging een levensbelang van de betrokkenen en voor de samenleving in zijn geheel.

Een als ongewenst ervaren zwangerschap brengt meestal een sfeer van angst teweeg en zal mogelijk bij de vrouw behoefte doen ontstaan aan deskundige hulp om tot een verantwoorde beslissing te kunnen komen. In het volgende hoofdstuk zal op de bijzonderheden van een dergelijke hulpverlening worden ingegaan. Volstaan wordt hier met de opmerking dat die hulp alleen zinvol kan zijn, als die verleend wordt op basis van volstrekte vrijwilligheid.

12. De hulpverlening

De conclusie uit de voorgaande beschouwingen kan alleen zijn dat abortus provocatus uit de sfeer van het strafrecht moet worden gehaald en dat iedere vrouw met een ongewenste zwangerschap zelf in vrijheid moet kunnen beslissen over het doen uitvoeren van een abortusingreep tot aan het stadium van mogelijk zelfstandig leven van een vrucht.

In het vorig hoofdstuk is gewezen op de angstige sfeer die een ongewenste zwangerschap oproept. Angst is een slechte raadgever. Een beslissing in angst en paniek genomen maakt de kans groot dat de vrouw later daarop met spijt en schuldgevoel zal terugzien.

Aborteren of uitdragen? Om een beslissing in vrijheid te kunnen nemen, zal een vrouw mogelijk behoefte hebben aan hulp van anderen. Misschien heeft zij het geluk een partner te hebben waarmee zij het probleem kan doorpraten, maar meestal zal de verweving van levenssituatie, levensgeschiedenis en levensverwachtingen, van levensovertuiging en karakter zodanig gecompliceerd zijn, dat zonder deskundige hulp de vrijheid niet gevonden kan worden.

Die deskundige hulp zal aan een aantal voorwaarden moeten voldoen. In de eerste plaats kan het geen hulp van staatswege zijn. Dit is een zeer principieel punt. De staat is niet een instituut dat geschikt is voor bemoeienis met intiem persoonlijke aangelegenheden zoals hier in het geding zijn. Staatsbemoeienis op dit gebied zou neerkomen op sociale bemoeizucht van - ongetwijfeld goedwillende - ambtenaren en dat is wel het laatste waaraan een vrouw met een ongewenste zwangerschap behoefte heeft. De hulpverlening zal een zuiver privé-karakter moeten hebben. Hier ligt een taak voor particuliere bureaus en -instellingen.

De hulpverlening zal kosteloos moeten zijn. De samenleving, niet bij machte de vraag naar abortus te voorkomen, zal daardoor een kleine bijdrage kunnen leveren aan het streven naar grotere saamhorigheid. De staat zal alleen de taak hebben de kosten van de hulpverlening te financieren en de opleiding van deskundigen mogelijk te maken.

Voor de hulpverlening gelden - inhoudelijk - verschillende desiderata. In levensbeschouwelijk opzicht zal deze ondogmatisch moeten zijn. Zonder vooringenomenheid zullen de hulpverlenende deskundigen met iedere hulpvragende vrouw het vòòr en tègen van aborteren en van uitdragen, zoals die als mogelijkheden of onmogelijkheden in haar persoonlijke omstandigheden te ontdekken zijn, onder ogen hebben te zien. Het accent ligt dus op oriënterende voorlichting, toegespitst op het persoonlijk belang van de vrouw. Het ondogmatische van de hulpverlening kan alleen zinvol tot zijn recht komen als deze staat in het teken van saamhorigheid als uiteengezet in het vorige hoofdstuk. Een in die geest gegeven bijstand kan de vervreemding, die met iedere angsttoestand gepaard gaat, helpen overwinnen.

Van bijzonder belang is verder dat de deskundigen er steeds op bedacht zijn dat de door een vrouw gegeven sociale indicatie niet de reële oorsprong van de ongewenstheid van de zwangerschap is, maar dat die van geheel andere aard is.

Omdat de hulpverlening ondogmatisch is en levensbeschouwelijke beginselen die ten grondslag liggen aan extreme standpunten in het abortusvraagstuk daarin geen rol kunnen spelen, dienen de deskundigen zich open te stellen voor de mogelijkheid, dat een vrouw die zelf dergelijke beginselen blijkt aan te hangen, wellicht beter steun in haar geestelijke nood kan vinden bij een instelling die op zulke beginselen berust, bijvoorbeeld het eventuele kerkgenootschap van de vrouw. De hulpverlening mag niet in het teken staan van propaganda voor een bepaalde levensopvatting, maar uitsluitend het belang van de hulpvragende vrouw nastreven. Tenslotte is op te merken dat aan het hulpverlenende bureau ook medische en juridische deskundigen verbonden moeten zijn. De redenen daarvan hoeven hier geen verdere uitleg.

Zoals uit deze korte schets blijkt, is deze vorm van hulpverlening geen novum. Een voorbeeld van vergelijkbare hulpverlening is te vinden in bureaus voor echtscheidingsproblemen. Met abortus heeft echtscheiding gemeen dat niemand deze opzichzelf een goede zaak vindt, maar dat persoonlijke omstandigheden mensen er niettemin toe kunnen brengen de huwelijksbanden te verbreken. Ook in zo'n situatie verkeeren de partners vaak in een toestand van angst en paniek en hebben zij veelal behoefte aan oriënterende voorlichting over het voor en tegen van een scheiding. De deskundigen die de meest doeltreffende hulp verlenen, zijn zij die zich ondogmatisch tegenover het verschijnsel echtscheiding opstellen en zonder vooringenomenheid het voor en tegen van een scheiding met de partners kunnen bespreken. Waarschijnlijk zijn de psychologisch geschoolde en ervaren deskundigen van dergelijke bureaus in staat eveneens hulp te verlenen in abortuszaken.

Het ligt voor de hand dat jonge meisjes weinig gebruik van de mogelijkheid van hulpverlening zullen maken. Voor hen zal een deskundige begeleiding na de abortusingreep meer in de rede liggen, in het bijzonder ter voorkoming van recidive.

13. Slotopmerkingen

In het voorgaande ligt een afwijzing besloten van het in de tot dusver gevoerde discussies te berde gebrachte "team", dat in elk individueel geval van een ongewenste zwangerschap zou moeten beslissen of wel of niet tot een abortusingreep wordt overgegaan. De "team"-gedachte heeft heel wat kritiek ontmoet, onder andere door verwijzingen naar slechte ervaringen in het buitenland. Die liggen ook wel voor de hand. Met een door de wetgever voorgeschreven overleg van de betrokken vrouwen met een officieel team, suggereert de wetgever dat hij een oplossing kan bieden voor het abortusprobleem, terwijl dat in feite volstrekt niet het geval is. Zo moet het teamberaad voor die vrouwen wel een schijnvertoning zijn en een hoon aan hun geestelijke nood. Ook al zou zo'n team alleen maar een verplichte adviesinstantie zijn, het effect zou niet wezenlijk anders worden.

Indien abortus provocatus in de periode waarin de vrucht tot zelfstandig leven in staat is niet wordt toegestaan, dan rijst de vraag waar het begin van die periode ligt. Hoewel hiervoor geen algemeen geldende formule bestaat, zal toch een praktisch hanteerbare regel gevonden moeten worden. Die zal zodanig moeten zijn, dat iedere vrouw voldoende tijd heeft om zich te oriënteren over de door haar te nemen beslissing. De eigen verantwoordelijkheid van de vrouw vereist dat zij de gelegenheid moet hebben voor gesprekken met deskundigen en voor het nadenken daarover zonder in tijdnood te komen.

Tenslotte zal de rol van de medici nader vastgesteld moeten worden. Om te beginnen zou de gezondheidsdefinitie van de Wereld Gezondheids Organisatie afgeschaft moeten worden en een nieuwe moeten worden opgesteld, waarin beter wordt aangesloten bij de vertrouwde begrippen ziek en gezond. Een ongewenste zwangerschap is dan geen ziekte meer en het beoordelen van de ongewenstheid ervan - bij sociale indicatie - per definitie geen medische aangelegenheid meer. Dan zal ook het woord abortuskliniek vervangen moeten worden door het woord abortusinstelling o.i.d.

De moeilijkheid is echter dat het uitvoeren van een abortusingreep een soort van kennis en ervaring vereist, die alleen medici bezitten. Bovendien moet, voordat een ingreep plaatsvindt, rekening worden gehouden met de mogelijkheid van een medische contra-indicatie en het vaststellen daarvan is uitsluitend een medische bevoegdheid. Zo lijkt de enig mogelijke oplossing te zijn, de uitvoering van abortus over te laten aan artsen die zich daartoe bereid verklaren. Medici die dat niet willen of kunnen opbrengen, hoeven niet op die collega's neer te zien. Het standpunt van een arts in het abortusvraagstuk is, evenals van iedere burger, een zaak van persoonlijk gevoelen, eventueel berustend op eigen levensbeschouwing. En daarin moeten wij elkaar respecteren.

Verder is nog te denken aan de mogelijkheid, voor de uitvoering van de abortusingreep een speciale opleiding in het leven te roepen, vergelijkbaar met die van andere para-medische beroepen.

Indien er mensen zijn, die menen dat de voorgestelde regeling van het abortusvraagstuk tot moreel verval van de natie zal leiden, dan wordt van hen gevraagd hun vrees voor zichzelf te houden en de ontwikkeling eerst eens aan te zien. Zij zouden zich kunnen gerust stellen met de overweging dat het vrijlaten van de verkoop van anti-conceptiva en het invoeren van sexuele voorlichting op scholen aanvankelijk door velen als een morele ramp werd gezien, maar dat wel gebleken is dat ons volk daardoor niet slechter geworden is dan het in hun ogen misschien al was. Integendeel zou men kunnen zeggen. Er is mede door die ontwikkeling heel wat discussie losgekomen en zijn veel mensen ertoe gebracht na te denken over dingen die tot dan tot de vanzelfsprekendheden van hun bestaan behoorden. En is nadenken over de diepere dingen van het bestaan niet de eerste voorwaarde voor morele kracht in een land van vrije mensen?

